1990'larda Devletin "Sivil Siyaseti" Olarak Zorla Kaybetmeler

Ayhan Işık*

...
Kara bir uykudan yeni çıkmış
Kapkara bir kadın süsü...

Yenik oğullar
Yenik ve yenik...

Niçin demeden varabileceğim bir yer yok
Kendi karasına koşan kara bir kadın olmaktan,
Ya da büsbütün kemikleriyle koşan
Bir adam olmaktan
Kuyunun ağzından kendine sarkan
Kendi kemiklerine koşan bir adam...[1]

Kayıp veya gözaltında zorla kaybetme, sistematik bir devlet politikası olarak büyük oranda 1990'larda gündeme geldi. Kaybetmek, Kürdistan'da devlet ile PKK arasında yaşanan savaşta devletin "düşük yoğunluklu savaş" stratejisi çerçevesinde uyguladığı bir sindirme ve yok etme yöntemi halini aldı. Bu stratejiyle *yaşam hakkı* aleni bir biçimde ihlal edildi, hukuk rafa kaldırıldı ve cezai bir gereklilik olsa bile yargılamanın usulleri yerine getirilmedi. Başta Kürdistan coğrafyası olmak üzere, hukuk dışı alanlar oluşturuldu. Bu dönemde Türk devletinin faşist 12 Eylül anayasasında bile bulunan "hukuk devleti" vurgusu hiçe sayılarak bir *istisna ve olağanüstü hâl rejimi* yaratıldı. Devletin o dönemde uyguladığı en gaddar ve travmatik bastırma ve korkutma yöntemi, düşmanı olarak mimlediği Kürtleri ve onların mücadelesine

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, Tarih Yüksek Lisans.

1 Kaygalak, Metin, 2012. *Duvar Dergisi,* Sayı 2, Mayıs-Haziran. s, 22

destek olanları zorla kaybetmek oldu. Fakat zorla kaybetmeler Kürt basını dışında pek gündeme gelmedi ve konuşulmadı.[2]

Devletler Muhalifleri Neden Kaybeder?

İktidardaki siyasi güçlerin bir yönetme pratiği olarak zorla kaybetme, sadece Kürdistan'da değil, dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli zamanlarda uygulanmıştır. Örneğin Arjantin, sistematik kayıp vakasının en fazla olduğu ülkelerden biridir. Arjantin'de zorla kaybetme 1976'da askeri cuntanın iktidarı ele geçirmesiyle başlamadı. 1946'dan itibaren devlet otoriteleri zorla kaybetme yöntemine başvurdular ve farklı iktidarlar tarafından bu yöntem politik bir strateji olarak kullanıldı.[3] Kaybedilenlerin sayısının çok olması ve bu konuda ciddi çalışmaların yapılması, uluslararası alanda bu ülke örneğini bilinir kılmıştır. Tarihsel olarak zorla kaybetmeler Alman faşizminin başlattığı bir yöntem olarak görülür ve 1960'lar sonrası Latin Amerika'da sistemli ve yaygın olarak uygulanmıştır. Alpkaya'nın ifadesiyle, 1980'lerden sonra -çoğunluğu "üçüncü dünya ülkesi" olan- 58 ülkede bu yönteme başvurulmuştur.[4] Fakat Türkiye'de zorla kaybetmeler 1915 Ermeni soykırımının başlangıcı da sayılan 234 Ermeni aydının kaybedilmesine kadar götürülebilir.[5] Muhtemelen Hitler Faşizmi de soykırım ve zorla kaybetme konusunda İttihatçıların bu uygulamalarından sonuçlar çıkarmıştır. Yine 1980'lerin karanlığında Türkiye sosyalist hareketine mensup birçok muhalif, ceberut devletin bir siyasi yöntem olarak kullandığı zorla kaybetmelerin kurbanı olmuşlardır.

Zorla kaybetmenin birçok ülkede bir devlet politikası olarak uygulanması, insan haklarıyla ilgilenen ulusal ve uluslararası kuruluşları harekete geçir-

---

2 Bu alanda yapılan çalışmalar hâlâ çok azdır. Zorla Kaybetmeler hakkındaki bu kısa yazı, sadece 1990'lar Kürdistan'ına odaklanmakta ve verileri; büyük oranda İnsan Hakları Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın bu konudaki raporlarına, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Gökçen Alpkaya'nın 1995 yılında yazdığı "Kayıp"lar Sorunu ve Türkiye başlıklı önemli makalesine, yine Hakikat Adalet Hafıza Merkezi tarafından büyük oranda Şırnak ve ilçelerinde yapılan araştırmanın sonucunda çıkan Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler ve Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu kitabına ve Yakay-Der'in "Sımsıcaktı Elleri" başlıklı çalışmasına dayanmaktadır.

3 Robben, Antonius C. G. M. 2005. *Political Violence and Trauma in Argentina.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press

4 Alpkaya, Gökçen, 1995. ' "Kayıp"lar Sorunu ve Türkiye', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 50, sy. 3-4, s. 34-35 http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5441.pdf

5 Göral, Özgür Sevgi, Ayhan Işık ve Özlem Kaya. 2013. *Konuşulmayan Gerçek:Zorla Kaybetmeler*. İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi. s. 14 http://www.hakikatadalethafiza.org/images/UserFiles/Documents/Editor/Yay%C4%B1nlar/HAH_Konusulmayan-Gercek_2013.pdf

miştir. Bu dinamik, "BM İnsan Hakları Komisyonu'nun, 1980'de Zorla ya da İrade Dışı Kaybetmeler Hakkında Çalışma Grubu'nu oluşturmasına neden"[6] olur. Özellikle Birleşmiş Milletler'deki tartışmalarda zorla kaybetmenin tanımlanması ve önlenmesi için çeşitli girişimlerde bulunulur ve kaybetmeler konusunda yeni kararlar alınır. BM Genel Kurulu, 18 Aralık 1992'deki toplantısında *Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunmasına İlişkin Bildirge*'yi kabul eder. Bu bildiri doğrultusunda 2001 yılında kurulan çalışma grubunun hazırladığı *Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme,* 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilir ve 2010'da yürürlüğe girer. Sözleşmeyi kabul eden ülke sayısı hâlâ yeterli değildir. Sözleşmeye imza veren 91 ülkenin 37'sinde, sözleşme ülkenin iç hukukuna uygun şekilde yasalaşmış ve 25 devletin taraf olduğu sözleşmeyi Türkiye hâlâ imzalamamıştır.[7] Bildirinin resmi anlamda bir yaptırım gücü olmasa da metni imzalayan ülkelerin zorla kaybetme konusunda rahat davranmasını engellediği muhakkaktır. Başbakan Erdoğan, Cumartesi Anneleri ile yaptığı görüşmede, kayıp ailelerinin "Zorla Kaybetmelere dair BM sözleşmesini neden imzalamıyorsunuz?" sorusunu "İmzalamadıysak bir bildiğimiz vardır" şeklinde cevaplayarak devletin karanlık geçmişini dolaylı da olsa itiraf etmiştir.[8]

Türkiye akademisinde kayıplar hakkında erken denebilecek bir tarihte önemli bir çalışma yapan Gökçen Alpkaya, zorla kaybetmeleri şöyle açıklamaktadır: "İnsan hakları hukuku bağlamında 'kayıp'lar, en yalın anlatımla, 'zorla kaybetme' eylemlerinin kurbanları olarak nitelenebilir. Zorla kaybetmeler ise, çok genel olarak, bir kimsenin, devlet tarafından, yasal düzende 'yok' sayılacak şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılmasını ve bazen de fiziksel varlığının 'yok' edilmesini ifade eder. 'Kayıp' kişi fiilen devletin elindedir, ama yetkililer nerede olduğunu, başına ne geldiğini bilmediklerini iddia ederler".[9] Zorla kaybetmenin hiçbir gerekçesinin olamayacağı 1992'de BM'de kabul edilen bildirinin 1. maddesinde net bir ifadeyle vurgulanır: "Hiç kimse zorla kaybedilmeye maruz bırakılamaz" ve "[f]iili savaş

6 A.g.e, s.46

7 Fatma Koçak. 11Şubat 2011. "Başbakan Erdoğan'ın Bir Bildiği Var!" http://www.ozgurgundem.com/index.php?haberID=4745&haberBaslik=Ba%C5%9Fbakan%20Erdo%C4%9Fan%5C'%C4%B1n%20bir%20bildi%C4%9Fi%20var!&action=haber_detay&module=nuce

8 Alpkaya, Gökçen, 1995. ' "Kayıp"lar Sorunu ve Türkiye', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 50, sy. 3-4, s.40-41

9 İnsan Hakları Ortak Platformu. 19 Nisan 2011. "Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme" http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=404:buetuenkiilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasna-dair-uluslararas-soezleme&catid=33:ceviriler&Itemid=114

durumu, savaş tehdidi, ülke içinde siyasal istikrarsızlık veya başka herhangi bir kamusal acil durum dâhil olmak üzere, hangi istisnai koşullar söz konusu olursa olsun, bunlar zorla kaybedilme olayları için gerekçe olarak ileri sürülemez". BM aynı metnin 2. maddesinde zorla kaybetmenin tanımını da yapmaktadır. Bu sözleşmenin amaçları açısından "zorla kaybedilme" terimi, kişilerin, devlet adına görev yapan veya devletin yetkilendirmesi, desteği ve bilgisiyle hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması; ardından söz konusu kişilerin kendi fiillerini reddetmeleri veya kaybolan kişinin nerede ve ne durumda olduğunu gizlemeleri ve sonuçta kayıp kişinin hukukun koruması dışında kalması durumunu anlatmak amacıyla kullanılır.[10]

Yaşam ve Ölüm Üzerinde Hak ya da Öldürme / Kaybetme Yetkisi

Bir insanı *kaybetmek*; iktidarın istisnai veya rutin dışı dediği ve aynı zamanda bu fiili gerçekleştirdiğini kabul etmediği, gerçekte ise onun gayri resmi ama rutin ve siyasi bir eylemidir. Giorgio Agamben'in ifadesiyle "egemen, 'hukuk düzeninin aynı anda hem dışında hem de içindedir (...) Egemenin 'aynı anda hukuk düzeninin hem dışında hem de içinde' olması önemsiz bir mesele değildir: Egemen, hukukun geçerliliğini askıya alma konusunda yasal yetkiye sahip olmakla, kendisini yasal olarak hukukun dışında tutuyor".[11] Carl Schmitt bunu *İstisna Hali* olarak kavramsallaştırır. Ona göre egemenin hukuku askıya alma yetkisine sahip olması, yani belirlenen kuralın dışına çıkması istisna değildir. "İstisna sadece kuralı teyit etmiyor; tam olarak, kural istisnanın yüzü suyu hürmetine var oluyor". İstisna bir tür dışlamadır ve "dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması biçiminde devam ettiriyor (...) dolayısıyla istisnai durum, düzenin öncülü olan kaos değil, düzenin askıya alınmasından doğan bir durumdur".[12] Daha somut bir ifadeyle Kürdistan'da 1990'lar devletin, hem hukuksal hem de siyasi-askeri kontrolünü yitirdiği bir kaos hâli değildir. Tam aksine, devlet yasal sorumluluklarını bilinçli olarak askıya alarak daha rahat hareket edebileceği *istisnai,* hukuksuz, hesap verilemez bir hâl yaratmıştır. Agamben bu istisna hâlinin içinde yaşadığımız çağda kural olmaya başladığını söylüyor. Egemen, bu şekilde öldürme yetkisine

10 İnsan Hakları Ortak Platformu. 19 Nisan 2011. "Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme" http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=404:buetuenkiilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasna-dair-uluslararas-soezleme&catid=33:ceviriler&Itemid=114

11 Agamben, Giorgio.2001. Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s, 26

12 A.g.e. 26-28

sahip ama hiçbir yasaya karşı da sorumlu tutulamayan bir iktidar biçimine dönüşüyor.

Foucault, eski çağlardan itibaren iktidarın ayırıcı özelliklerinden birinin yaşam ve ölüm üzerindeki hak olduğunu belirtir ve bunun modern zamanda kimi dönüşümlere uğrasa da devam ettiğini söyler: "Her ne olursa olsun, yaşam ve ölüm hakkı, eski ve mutlak biçimde olduğu gibi, bu modern, göreli ve sınırlı biçimiyle de simetrik olmayan bir haktır".[13] Simetrik olmaması, kanunen idam cezası dışında diğer öldürmelerin gayri-yasal olmasındandır. Burada yetki, monarkın elinde olduğu kadar çoğunlukla daha soyut biçimiyle ulus devletin kurumlarındadır. Modern devlet, bu anlayış üzerine inşa olduğundan, öldürmek resmi veya gayri resmi, diğer bir ifadeyle yasal veya gayri yasal olarak uygulanagelen bir devlet pratiği hâline gelir. Yasal olarak öldürmek sadece devlete/egemene tanınan bir haktır. Aslında diğer bir deyişle öldürmek, egemenin kendisine tanıdığı bir yetkidir.

Öldürme tekeline sahip ve bunu yasalaştırıp kurala dönüştürmüş bir iktidar, toplumsal olayları veya muhalefete karşı zorlanacağını ve topluma hesap veremeyeceğini düşündüğü kimi *istisnai* durumları yasaların dışına çıkararak, hesap verilemezliğine güvenerek uygulamaya sokmaktadır. Siyasi veya farklı nedenlerle bir insanı zorla kaybetmek de böylesi bir durumun sonucudur. İktidar, tarihsel açıdan yönetmenin ve onun yöntemlerinin her çeşit bilgisine sahip olduğundan, her türlü gizliliği de sağlama imkânına sahiptir. Kazara ortaya çıkan veya çıkarılan bir kaybetme ve öldürme vakasında iktidar, resmi olarak böyle bir yetkisinin, kararının ve sorumluluğunun olmadığını ve özellikle de hukuk dışı bir durum olduğunu ima ve iddia ederek kendisini sürekli aklamaktadır. Genelde bunun *yerel güçlerinin* hukuk dışına taşmış bir eylemi olduğunu ifade eder. Dolayısıyla devlet; 1990'larda Kürt illerinde bir ön kabul olarak benimsediği ve hatta gizli bir bütçe de ayırdığı, tazminatlarla aslında egemenliğine halel getirmeden hukuk dışı *işlerini* JİTEM gibi kurumlar eliyle yürüttüğü bir mekanizma kurmuştur. Bu yaklaşım sadece Türkiye Cumhuriyeti devletine has bir durum değildir. Aksine modern devlet dediğimiz mefhumun temel yapı taşlarından biridir. Schmitt'in ifadesiyle *kural haline gelmiş istisna*dır. Türkiye'de de zorla kaybetmeler 1990'larda bir OHAL uygulaması olarak değil, çok daha öncesinden başlatıldı. Zorla kaybetme devletin işleyişine içkin bir yapıdır ve 12 Eylül sürecinde de Türkiye sosyalist hareketlerinin mensuplarına karşı siyasi bir yöntem olarak uygulanmıştır.

13 Foucault, Michel.1994. *Cinselliğin Tarihi.* çev. Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları. s, 100

1990'lar Kürdistan ve Zorla Kaybetmeler

Alpkaya, zorla kaybetmelerin özelliklerini altı başlık altında toplar:

> 1- Zorla kaybetmelerin görüldüğü ülkeler: Latin Amerika, Güney Doğu Asya, Afrika ve Ortadoğu.
>
> 2- Zorla kaybetmeleri gerçekleştirenler: Resmi güvenlik güçleri, özel güvenlik birimleri ve paramiliter gruplar.
>
> 3- Zorla kaybedilen grupların kimlikleri: Önde gelen muhalefet liderleri, aydınlar, demokratik örgütlerin temsilcileri ve yasal ya da gizli muhalif örgütlerin üyeleri -buna sempatizanları da eklenebilir-
>
> 4- Zorla kaybetme eylemlerinin amaçları: Düşmanı etkisizleştirme, yargılama sisteminin ağırlığından dolayı idamın efsaneleştirici etkisini yok edip cezalandırmayı hızlandırma, geride kalanları etkisizleştirme, zorla kaybetme devlet aksini söylemedikçe kanıtlanamadığından bu eylemi yapan güçlere hareket serbestîsini sağlaması.
>
> 5- Zorla kaybetme yöntemleri: Ülkelere ve dönemlere göre farklılık gösterse de, asker ve polislerin aleni bir biçimde gözaltına alması ve paramiliter grupların iz bırakmadan kaçırmaları.
>
> 6- Zorla kaybetmelere karşı benimsenen resmi tutum: Devletin kayıp iddialarını soruşturmaması, "teröristlerce" kaçırıldığını söylemesi, yurtdışına gittiğini ifade etmesi, kayıp listelerinin sahte olduğunu ifade etmesi.[14]

Yukarıda da listelenen ve kayıp olaylarının yaşandığı bölgelerin-ülkelerin çoğunda olduğu gibi Kürdistan'da da devletin izlediği yol aşağı yukarı hem neden hem de sonuç itibariyle benzerdir.

Devlet neden böylesi bir yol izler? Devletin zorla kaybederek vermek istediği mesaj nedir? Tek tek bireyleri ve bir toplumu yok etmeyi istemenin nitelik olarak bir benzerliği var mıdır? Yok etmek ya da bunu siyasal bir amaç uğruna istemenin ırkçı haleti ruhiyesi nasıl açıklanabilir? 1915 Ermeni Soykırımı'nı *Edebiyat ve Felaket* başlıklı çalışmasıyla edebiyat metinleri üzerinden tartışan Mark Nichanian bu konuda çok temel birkaç soru sorar. Bu sorular üzerinden işkencecinin bireye işkence yapmasına veya konumuz açısından işkence sonrasında bireyi kaybetmesine/yok etmesine sebep olan iktidar sistemini bir nebze de olsa tartışabiliriz. "İşkence, işkence edileni tam olarak neye maruz bırakır? İşkence yapanın isteği tam olarak nedir? Birtakım bilgiler mi elde etmek istiyordur? Hakikati mi elde etmek istiyordur? Ne tür bir hakikati elde etmek istiyordur? Yoksa niyeti

14 Alpkaya, Gökçen, 1995. ' "Kayıp"lar Sorunu ve Türkiye', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 50, sy. 3-4, s.34-37

özneyi yok etmek, onu kendi kendini tanımayacak hâle getirmek midir?"[15] Kürdistan'da işkencenin amacı, genelde sorulan sorulara cevap aramak, özelde ise 1980'lerde Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde başlayan ve 1990'larda devam eden süreçte özneyi kendini tanımayacak hâle getirmekti. Kişiyi zorla kaybetmek, öznenin sadece ruhsal olarak değil, fiziksel olarak da yok edilmesidir. Devletler çoğu zaman semboller üzerinden siyaset yürütürler. Yok edilen bir kişi değildir, kaybedilen kişinin sembolize ettiği toplumdur.

1990'larda Kürdistan'da bir Kürt bireyini zorla kaybetmek, sadece bir kişinin fiziksel kaybı değil, onu da aşan ve kayıp yakınından başlayarak dalga dalga yayılarak tüm topluma sirayet eden devasa bir travma yaratır. Bu travma, kayıp yakınında intikam duygusunu derinleştirdiği kadar egemenin korkusunun da dışavurumudur. İktidar bu korkusunu, sahip olduğu her şeyin tehlikeye düştüğünü hissettiği andan itibaren kendisini de bağlayan tüm yasal bağlardan azade hukuksuz bir alan yaratarak göstermektedir. Kürdistan'da bu ilk olarak OHAL adı altında kısmen hukuki bir zemine dayandırıldı fakat bu çerçevenin içinde kanunlar hep olağanüstü kaldı. Mevzubahis PKK veya Kürdün isyanı olunca devletin depreşen korkusu, engel gördüğü kişileri kaybederek aşma yolunu seçti.

Devletin kaybetme siyaseti sonucu kaybedilenlere dair yapılan tüm başvurular resmi kurumlarca inkâr edildi. İktidarı sürdürmenin bir aracı olarak bu kaybetme sistematik biçimde Kürdistan'ın farklı yerlerinde 1990'lar boyunca uygulandı. Aralarında gayri-Müslimlerin de olduğu, yüzlerce kişi, hem etkisiz kılınmak ve geride kalanlara gözdağı vermek için; asker, özel tim, Hizbullah ve korucularla, yani bir bütün olarak kontrgerilla faaliyetiyle bazen resmi gözaltı yöntemiyle bazen de bir yol kontrolünde veya gizli bir biçimde zorla alıkonularak kaybedildi. Kimi zaman JİTEM, kimi zaman korucubaşları veya kimi zaman da Kürdistan'da devletle ilişkisi olan yerel eşraftan kimseler kaybedilenin akıbetini netleştireceğini, hatta onu kurtaracağını iddia ederek ailelerden ciddi miktarda paralar istedi. Bazen de aynı aileden kimseler kaybedilen aile ferdinin durumunu soruşturmak için devlet kurumlarının kapısını fazla aşındırdıkları için kendileri de aynı akıbete uğradı.[16]

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, hem daha önceden İHD, TİHV ve YakayDer gibi kurumların arşivlediği çalışmaları ve ortaya çıkan sonuçları derleyerek hem de saha çalışması sonucu elde ettiği verilerden yola çıkarak kimi tespitlere ve rakamlara ulaştı. Merkezin hazırladığı raporun verdiği

15 Nichanian, Mark. (2011). *Edebiyat ve Felaket.* İstanbul: İletişim Yayınları, s.27

16 Göral, Özgür Sevgi, Ayhan Işık ve Özlem Kaya. 2013. *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler*. İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi.

rakamlar da gösteriyor ki **1990'lar** diye bir terim kullanmak, hem siyaseten hem de akademik açıdan dönemi tanımlaması adına gerekli bir vurgudur. Dönemi dile getirirken sıkça vurgulanan kayıpların da neredeyse tamamının 1990-2000 yılları arasında olması bu tanımı yapmayı gerekli kılıyor. 1990'lar öncesi ve sonrasında gerek savaş stratejileri gerekse de devletin sivillerle yönelik siyasetinde yapısal bir dönüşüm olduğunu aşağıdaki rakamlar da açık bir biçimde gösteriyor. Hafıza Merkezi'nin raporunda zorla kaybetmelerin yoğunlaştığı dönemler şu şekilde açıklanmaktadır:

> Zorla kaybedilenlerle ilgili kesin olmayan verilerin gösterdiği iki eğilim çok net: Birincisi zorla kaybetmeler 1993 ve 1996 arasında en yoğun haliyle olmak üzere esasen 1991 ile 1999 yılları arasında meydana gelmiş. İkincisi de 1990'lı yıllar boyunca esasen ve en yoğun olarak OHAL bölgesinde yaşanmış. İstanbul ve Adana, OHAL bölgesinin dışında öne çıkan diğer iki il olarak göze çarpıyor. Üstelik yine kesin olmayan listemize dayanarak, bu iki ildeki kayıpların da sıklıkla Kürt toplumunun siyasetçileri, önde gelen isimleri ve yerel önderleri olduğunu söyleyebiliriz.

Devlet, zorla göç ettirdiği kitlelerin peşini göç etmek zorunda kaldıkları kentlerde de bırakmamıştır. Bazen mahalleler bazen de ilçeler bazında adeta OHAL sistemi yaratarak Kürt inkârını coğrafi olarak Kürdistan'la sınırlamadığını uyguladığı siyasetle sürekli olarak göstermiştir. Adana ve İstanbul gibi kentlerdeki kayıpları ve devletçe tespiti yapılmış yasal olamayan OHAL'li mahallelerin varlığını bu şekilde açıklamak mümkündür.

Kaybedilenlerin Yıllara Göre Dağılımı[17]

1980- 1990	33
1991	18
1992	22
1993	103
1994	518
1995	232
1996	170
1997	94
1998	50
1999	76
2000 Sonrası	33
Tarihi Bilinmiyor	4
Toplam	1353

17 Göral, Özgür Sevgi, Ayhan Işık ve Özlem Kaya. 2013. *Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler*. İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, s.22

Sonuç

Kürdistan'da 1990'lar boyunca kesinleşmemiş rakamlarla ifade edersek 1300'den fazla kişi, Diyarbakır, Şırnak, Mardin, Batman, İstanbul, Hakkâri, Tunceli, Şanlıurfa, Adana, Bitlis illerinde zorla kaybedildi (faili meçhuller buna dâhil değildir). Bunlardan çok büyük bir oranının hâlâ kemikleri, cenazeleri bulunamadı. Toplumun saygı duyduğu, değer verdiği kişiler "kurban" seçilerek "kaybedildi" ve onların "yokluklarıyla" topluma gözdağı verildi. Bir kişiyi seçerek, gözaltına alıp, işkence yapmak, yeri bilinmeyecek bir şekilde zorla kaybetmek, mezarsız bırakmak ve ailesine kemiklerini bile vermemekle sadece birey değil tüm toplum tehdit edilmekte, korkutulmakta ve cezalandırılmaktadır.

Kaybetmek aynı zamanda kaybedilenin yakınları için ölüm kadar keskin bir kopuş anlamına gelmez. O yüzden kaybedilene tekrar kavuşulabileceğine dair sürekli bir umut vardır. Kaybedilene zarar verilmemesi için de çoğu zaman yakınları pasif bir bekleyiş içinde kalmayı tercih ederler. Korkudan yıllarca devlet kurumlarına kayıplık başvurusu yapılmaz. Hatta kimi kayıp yakınları bunu en yakınlarındakilere bile anlatmaz. Hem korkudan hem de sönmemiş cılız bir umuttan dolayı. Bu kayıp yakını için bitmez bir çiledir: "Ya yaşıyorsa!" Genelde kaybedilenin devletçe öldürüldüğünü bilmelerine rağmen yakınlarının kendilerine bile itiraf etmekten çekindikleri umutlu bir beklentileri hep vardır. Bu yüzden kaybetmek sürekli açık toplumsal bir yara gibidir. Ölüm, yaşam akışı ve kültürü içerisinde bir biçimde kabul edilen ve zamanla alışılan bir durumdur. Oysa toplumun, kaybetmeyi veya ölenin bedeninin yokluğunu kabul etmeyen bir kültürel geçmişi vardır. Kaybedilmelerle toplumsal değerler de çiğnenmiş, zarar görmüş, yok sayılmış olur.

Devlet, kaybedilenin ardından bakılmamasını salık verir. Egemen, kaybederek kaybedilenin geçmişini, dolayısıyla geleceğini de unutturup silmek ister. Çünkü kaybedilenin ardından ağıt bile yakılamaz, kayıp yakınının sadece tamamlanmamış bir yası vardır. İktidar bu uygulamasıyla zorla geride kalan kayıp yakınlarına ve tehdit olarak addettiği topluma, kendi geçmiş ve geleceklerini unutmalarını öğütler. Amaçlanan, geçmişi ve geleceği elinden alınan kişinin ve dâhil olduğu grubun varoluşunu kaybetmektir. Bu yok sayış, bu ontolojik durum devlet siyasetinde Kürtler ve devlet için tehlikeli olan diğer tüm gruplar gündeme geldiğinde, bireyler şahsında devletçe uygulanabilir bir siyaset olarak kabul görür. Kaybetmek siyasal ve rutin bir eylem olmasına rağmen diğer siyasal şiddet yöntemlerine nazaran daha seyrek olduğundan, devletler tarafından bu durum sürekli istisnai ve rutin dışı olarak kabul edilir ve böyle bir izlenim yaratılmak istenir. Oysa zorla kaybetme olayları bir anda ortaya çıkmaz ve sadece belli bir siyasal rejimin bir eylemi olarak ele alınamaz, bir devam-

lılık söz konusudur. 1990'lar Kürdistan'ında siyasal açıdan devlete karşı mücadele eden, siyasi kimlikleri nedeniyle ortadan kaldırılması gerektiği düşünülen Kürtleri yok etmek için bir yöntem olarak uygulanmıştır. Ve Erdoğan'ın da ifade ettiği gibi "bir bildikleri olduğu" için devlet, kayıpların akıbeti hakkında hâlâ yasal ve somut bir adım atmamaktadır.